

WERELDWIJS

Aardrijkskunde voor de onderbouw

Antwoordenboek 3 HAVO

Auteurs

Adrian den Bekker
Piet Blankers
Els Dieleman
Hans Palings
Elzien Offereins

Eindredactie

Martin van de Ven

www.wereldwijs.nl

Vijfde editie
Malmberg, 's-Hertogenbosch

MALMBERG

Artikelnummer 544815

ISBN 978 90 345 7613 2

Vijfde editie, eerste oplage

© Malmberg 's-Hertogenbosch, 2014

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16b Auteurswet 1912 j° het Besluit van 20 juni 1974, St.b. 351, zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, St.b. 471, en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden..

Inhoud

Hoofdstuk 1 Cultuur en cultuurgebieden

1	De Verenigde Staten	4
2	Cultuur en cultuurregio's	6
3	Cultuurlandschappen	7
4	Verspreiding van culturen	8
5	Regionale identiteit	9
6	De eigen culturele regio	10
7	Cultuurverschillen bedreigd	11
	Samenvatting	12

Hoofdstuk 2 Natuurlijke hulpbronnen

1	Afrika: een rijk werelddeel?	16
2	Te weinig water op aarde?	17
3	Waterwinning en watergebruik	18
4	Is er genoeg energie?	19
5	Duurzame energie	20
6	Toenemend energieverbruik	21
7	Energiediscussies	22
	Samenvatting	23

Hoofdstuk 3 Globalisering van de economie

1	China, een wereldmacht?	25
2	Made en create in China	26
3	Globalisering	27
4	Economische kerngebieden	29
5	Wereldsteden	30
6	Bedrijfsvestiging in het buitenland	31
7	Gevolgen van de snelle economische groei	32
	Samenvatting	33

Hoofdstuk 4 Bevolking en gezondheid

1	Rusland en zijn buurlanden	34
2	Groei van de wereldbevolking	35
3	Demografie van Rusland	36
4	Gezondheidssituatie	37
5	Rampen en epidemieën	38
6	Gezondheid en ruimte	39
7	Het wereldvoedselvraagstuk	40
	Samenvatting	42

Hoofdstuk 5 Mexico en Maleisië

1	Cultuur	43
2	Natuurlijke hulpbronnen	45
3	Economie	46
4	Bevolking en gezondheid	47

1 De Verenigde Staten

- 1 a** Eigen antwoord.
b In de media is er veel aandacht voor economisch en politiek nieuws uit de VS. Het grote aantal berichten zegt iets over de status van de VS op het wereldtoneel.
- 2** Juiste uitspraken zijn: 2, 3, 4 en 6.
- 3 a** Atlaskaart De wereld – Tegenstelling in verschillende dimensies – Bruto nationaal product laat zien dat het bbp van de VS het hoogste in de wereld is. Op atlaskaart De wereld – Globalisering – Transnationale en multinationale ondernemingen is te zien dat de meeste hoofdkantoren van internationale ondernemingen zich in de VS bevinden.
b Het World Trade Centre was een symbool van de economische macht van de VS. Door juist dit gebouw aan te vallen, werd de VS zwaar getroffen.
- 4** Eigen antwoord. Bijvoorbeeld:
– Amerikanen vinden mobiliteit belangrijk, de auto is onmisbaar.
– Amerikanen zijn individualistisch ingesteld. Je moet je eigen zaken regelen. De overheid bemoeit zich niet met alles.
– Amerikanen zijn gericht op competitie. Sport (en winnen) is belangrijk in Amerika.
- 5 a** In het zuiden van de VS. Hier liggen de staten waar katoen en tabak werden verbouwd. Om deze te oogsten, werden slaven ingezet die uit Afrika waren gehaald. Hun nakomelingen wonen nu nog in de zuidelijke staten van de VS.
b De Amerikaanse Burgeroorlog was ook een conflict tussen twee gebieden met een verschillende manier van leven en denken. Het Noorden was gericht op vooruitgang en was democratisch. De elite in het Zuiden was traditioneler en wilde geen veranderingen.
- 6 a** ... de VS nog steeds aantrekkelijk is voor migranten (die hun eigen cultuur meebrengen) uit verschillende delen van de wereld.
b $108.000.000 : 1.000 = 108.000$. Aantal Mexicaanse migranten is 8 promille, dus $8 \times 108.000 = 864.000$.
c In de VS is meer kans op werk en het ligt dichtbij.
d De moedertaal van deze migranten is Engels, net als die van de Amerikanen.
- 7 a** – Filipijnen: werk zoeken in de VS.
– Sudan: ontvluchten van conflicten en oorlogsgeweld.
– Afghanistan: ontvluchten van oorlogsgeweld.
b De bevolking in veel Afrikaanse landen heeft een laag inkomen en is laaggeschoold. Hierdoor kunnen ze de reis naar de VS niet betalen. Omdat ze een lagere opleiding hebben, is het moeilijk voor hen om in de VS aan werk te komen.
- 8 a** Spaanstalige Amerikanen en Aziatische Amerikanen.
b Amerikanen.
c Doordat er vooral meer mensen met een Spaanse achtergrond komen, zullen de kenmerken van die cultuur meer en meer in de Amerikaanse samenleving zichtbaar worden.

d Positief gevolg: verrijking door muziek, literatuur enzovoort.
Negatief gevolg: de spanningen tussen bevolkingsgroepen met verschillende achtergronden kunnen toenemen.

9 –

10 –

2 Cultuur en cultuurregio's

- 1
 - 1 Southeast.
 - 2 Northwest.
 - 3 South.
 - 4 New England.
 - 5 Great Lakes.
 - 6 Southwest.
 - 7 Northwest.
- 2
 - a Southwest en South. In deze regio's wonen veel Spaanstalige Amerikanen (hispanics).
 - b In deze regio wonen veel migranten uit Mexico. Zij hebben zich in de VS gevestigd, maar hebben nog veel cultuurkenmerken uit Mexico.
- 3
 - Immaterieel cultuurkenmerken: 2, 4, 5, 7.
 - Materieel cultuurkenmerken: 1, 3, 6.
- 4
 - a Het al dan niet uitvoeren van de doodstraf hangt samen met bepaalde waarden en normen die de mensen in een bepaalde staat belangrijk vinden.
 - b Eigen antwoord in klassikale discussie. Mogelijke antwoorden: het is terecht omdat zware misdrijven ook zwaar gestraft moeten worden. Op die manier schrikt het anderen af. Het is onterecht, omdat niemand het recht heeft het leven van anderen te nemen.
- 5
 - a Religie, want de verschillende godsdienstregio's komen vrijwel overeen met de cultuurgebieden.
 - b Een scherpe grens tussen religies is niet te trekken. Er is vaak een overgangsgebied waar aanhangers van beide religies wonen.
- 6
 - a Bijvoorbeeld bij de VS en Groot-Brittannië, omdat de mensen in Nederland net als in die landen een meer individuele levensstijl hebben.
 - b Meer individualistisch in Europa en meer collectivistisch in Oost-Azië en Zuidoost-Azië.
- 7

Voorbeelden van goede antwoorden zijn: Kings County, Queens County en New York County.

In deze gebieden vind je een groot percentage Afro-Amerikanen. Net als in The Bronx is er sprake van gettovorming en discriminatie van de Afro-Amerikanen.
- 8

Aan het straatbeeld is te zien dat het om Chinatown gaat: er is Aziatische architectuur, Aziatische straatversiering in Aziatische kleuren en er worden Chinese karakters op de uithangborden gebruikt.
- 9

–

3 Cultuurlandschappen

- 1 **a** Foto a: Midwest.
Foto b: New England.
Foto c: Southeast.
Foto d: Southwest.
- b** Eigen antwoord. Bijvoorbeeld:
– Steden/verstedelijkte landschappen: Los Angeles, New York enzovoort.
– Bekende Amerikaanse landschappen: Monument Valley, Yosemite enzovoort.
- 2 **a** 1, 2, 6 en 7.
b Cultuurlandschappen zijn vaak karakteristiek voor een land of delen ervan. Het landschap is een belangrijke reden om naar een bepaald land of gebied op vakantie te gaan.
- 3 1 Laag-Nederland, ligging beneden zeeniveau ► aanleg van dijken als bescherming.
2 Amazone, tropisch regenwoud ► door ondoordringbaar oerwoud geen grote nederzettingen, wel geïsoleerde dorpen.
3 Sahara, woestijnklimaat ► tekort aan water zorgt voor een concentratie van wonen bij waterbronnen (oases).
4 Alpen, hoogteligging ► grondgebruik afhankelijk van de hoogte. In de dalen akkerbouw, op de hogere delen veeteelt (bergweiden).
- 4 **a** 1 a = hout en steen; b = natuursteen.
2 c = boom- of bamboestammen met bladerdak.
3 d = hier vooral nomaden leven die geen vaste woonplaats hebben.
b De bouwmaterialen waren in de onmiddellijke omgeving te vinden, waardoor ze niet over een grote afstand vervoerd hoefden te worden.
c De beschikbare traditionele bouwmaterialen zijn verschillend per gebied. Door het bouwen met deze materialen ontstaan er verschillen tussen gebieden. Dat is ook te zien aan de verschillen in bouwstijl en architectuur.
- 5 **a** C.
b Door het klimaat is het gebruik van gedroogde klei en leem wel mogelijk in Marokko, maar niet in Nederland. In Nederland is veel meer neerslag, waardoor de lemen gebouwen snel zouden worden aangetast. In Marokko is dat niet het geval.
- 6 **a** Door de zon gedroogde klei en leem.
b 3 en 5.
- 7 **a** De visie dat de mens ondergeschikt is aan de natuur.
b De atlaskaart De aarde – Bosbouw en ontbossing – Houtproductie. De kaart laat zien in welke landen veel hout geproduceerd en dus gekapt wordt. Het zijn landen die economisch sterk zijn of die economisch groeien, zoals de VS, Brazilië, India en China.

4 Verspreiding van culturen

1 a Er is sprake van meerdere culturele kerngebieden.

b

	Huidig land	Klimaat	Reliëf/ hoogteligging	Aanwezigheid water
Tweestromenland tussen Eufraat en Tigris	Irak	Woestijnklimaat en Middellandse-Zee klimaat	Lage ligging, geen reliëf	Ja, via de rivieren Eufraat en Tigris
Nijlvallei	Egypte	Woestijnklimaat	Lage ligging, weinig reliëf	Ja, via de Nijl
Delta van de Ganges	India	Zeeklimaat met droge winter (=Chinaklimaat)/ Savanne klimaat	Lage ligging, geen reliëf	Ja, via de Ganges en voldoende neerslag

c 3, 4 en 5.

d De drie oude culturele kerngebieden zijn vlakke, laaggelegen gebieden, met voldoende water om landbouw mogelijk te maken.

2 a Door het voeren van oorlogen en het veroveren van gebieden, door handel en door migratie.

b Bijvoorbeeld door:

- media en internet;
- migratie;
- vakantie reizen.

3 a Europa.

b Door culturele diffusie zijn er vanuit Europa ziekten naar Amerika gebracht. Deze ziekten kwamen in Amerika niet voor en zorgden voor veel slachtoffers onder de oorspronkelijke bevolking.

4 a Het verschuiven van de cultuurgrens naar het Westen is een voorbeeld van culturele diffusie, omdat de cultuur, leefwijze en taal van de migranten over de VS werden verspreid.

b De grote rivieren die van noord naar zuid stromen, zoals de Mississippi. En de bergketen van de Rocky Mountains.

c In de achttiende eeuw behoorde het westelijk deel van Amerika toe aan andere landen/volken.

5 a In de wijken The Bronx en Harlem wonen relatief meer Afro-Amerikanen. Voor hen was rapmuziek, net als hiphop, een manier om hun achterstandssituatie en het leven in de getto's aan de orde te stellen.

b Er is sprake van één kerngebied, namelijk de grote steden aan de oostkust van de VS.

c In het zuidoosten behoort een groot deel van de bevolking tot de Afro-Amerikanen. Ook zij verkeren nog steeds in een achtergestelde positie.

6 De programma's van MTV worden over de gehele wereld uitgezonden en zijn erg populair bij jongeren. Hierdoor kon de rapmuziek zich snel verspreiden.

7 a 1 en 2.

b In deze regio bevinden zich Los Angeles en Hollywood van waaruit Amerikaanse films over de hele wereld worden verspreid.

5 Regionale identiteit

- 1 a** Ja, in de regio's Northwest, Midwest en Great Lakes is de uitspraak hetzelfde (pop). In de regio's Southeast en South gebruikt men het woord coke. In New England en de Southwest zegt men soda.
- b** Taal is een cultuurkenmerk van een bepaalde regio. De taal kan gebruikt worden om de regionale identiteit te versterken.
- c** Bijvoorbeeld: Friesland (in Nederland), Vlaanderen en Wallonië (in België), Catalonië (in Spanje).
- 2** Bijvoorbeeld: de indianenreservaten. Dit is het woongebied van de indianen. Of: de regio van de Great Lakes. Dit is de regio met veel zware industrie en grote steden.
- 3 a** San Diego.
- b** Ensenada ligt dicht bij de VS en de bevolking is redelijk goed opgeleid.
- c** Het voorbeeld maakt duidelijk dat de zakenman zich had moeten aanpassen aan de lokale cultuur om op die manier ervoor te zorgen dat zijn werknemers bereid zijn voor hem te werken.
- 4 a** McDonald's probeert rekening te houden met de regionale identiteit van het land of de streek. Er wordt daardoor meer verkocht en dus meer winst gemaakt.
- b** In de islamitische landen en in Afrika beneden de Sahara.
- 5 a** Bijvoorbeeld: België, Duitsland, Roemenië, Servië, Spanje.
- b** In België zijn er drie regio's met een eigen taal (Nederlands, Frans en Duits). Een deel van de Vlamingen en Walen voelt zich meer verbonden met hun landsdeel dan met België als geheel.
- 6 a** Het Verenigd Koninkrijk bestaat uit vier delen (Engeland, Wales, Schotland en Noord-Ierland). Een deel van de bevolking voelt zich in de eerste plaats Schot of Welshman.
- b** Tot 1989 was Duitsland gesplitst in West- en Oost-Duitsland. Deze scheiding is nog steeds in de hoofden van veel Duitsers aanwezig.
- 7 a** 1 Mensen voelen zich verbonden met het gebied ► Het landschap, de kleinschaligheid, de historie, de grote natuurwaarden en de sterk agrarische cultuur zijn kenmerkend voor de Achterhoek.
- 2 Mensen voelen zich verbonden met elkaar ► In De Achterhoek heeft men het vaak over 'noaberschap', een goed gebruik waarbij men elkaar helpt als het nodig is. Er zijn veel contacten.
- 3 Mensen voelen zich verbonden met de cultuur en de taal ► De mensen zijn praktisch ingesteld, hebben een groot plichtsbesef en lossen problemen bij voorkeur zelf op.
- b** A.
- 8** –

6 De eigen culturele regio

1 t/m 8 Eigen antwoord. Het gaat hier om regionale onderzoeken die afgesloten worden met een presentatie.

7 Cultuurverschillen bedreigd

- 1 a** Southwest, Northwest en Midwest.
b In het noordoosten en zuidoosten zijn de bestaansmogelijkheden beter dan in het westen van de VS. Er valt onder andere meer neerslag.

- 2 a** 1, 2 en 3.
b In deze Zuid-Amerikaanse landen ligt de Andes en dat gebergte was van oudsher het woongebied van de indianen. De Andes is minder toegankelijk dan grote delen van de huidige VS, waardoor immigranten zich er minder gemakkelijk konden vestigen.

- 3 a** Door globalisering wordt de wereld steeds eenvormiger, de culturele diversiteit verdwijnt.

b

Positieve gevolgen van globalisering	Negatieve gevolgen van globalisering
1, 3, (4), 6, 7	2, (4), 5, 8

c Sommige aspecten kunnen positief en negatief worden uitgelegd. De toename van toerisme kan bijvoorbeeld negatief worden uitgelegd, omdat de voorzieningen in landen worden aangepast aan de wensen en smaak van vooral westerse toeristen. Daardoor verdwijnen plaatselijke cultuurkenmerken. Je kunt het ook positief uitleggen, omdat toeristen door het reizen met andere culturen in aanraking komen, wat kan leiden tot meer wederzijds begrip.

- 4 a** Doordat de migranten steeds verder naar het westen gingen, zijn de leefgebieden van de indianen steeds kleiner geworden en kregen de indianen meer contacten met de andere Amerikanen, die als voertaal Engels hebben. Daarbij komt dat de Amerikaanse overheid in het verleden een politiek heeft gevoerd om de indiaanse cultuur, en dus ook de taal, op te laten gaan in de Amerikaans cultuur, met als voertaal Engels.

b – Eenvoudiger communiceren met andere landen en regio's, bijvoorbeeld in het handelsverkeer.

– Veel informatie van landen is in het Engels op internet te vinden.

- 5 a** Sub-Sahara-Afrika, islamitisch cultuurgebied, India.

b Europa en Australië.

c Latijns-Amerika, Sub-Sahara-Afrika, islamitisch cultuurgebied.

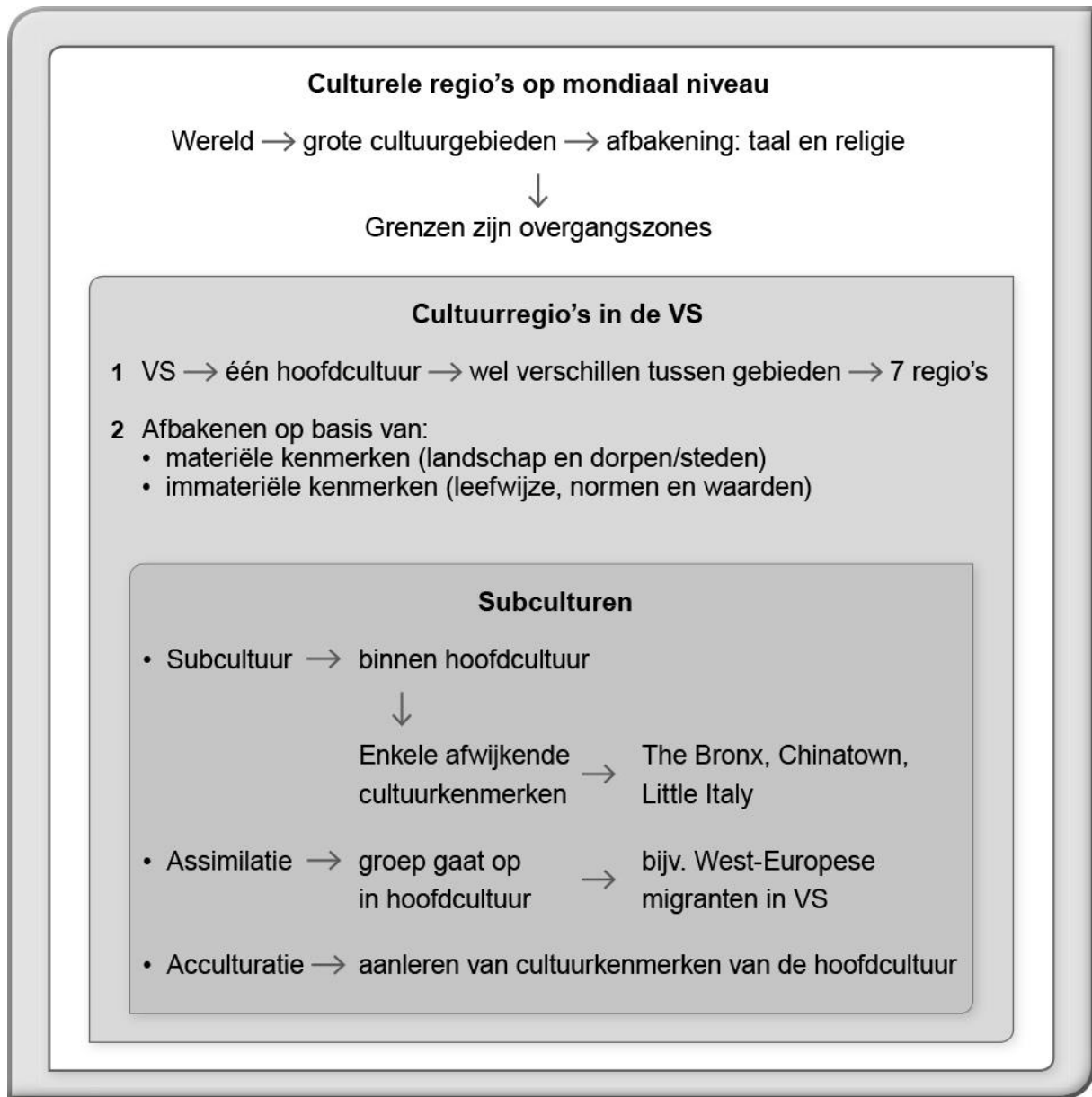
d Nee, er zijn met betrekking tot de waarden en normen nog grote verschillen tussen de cultuurgebieden.

Samenvatting

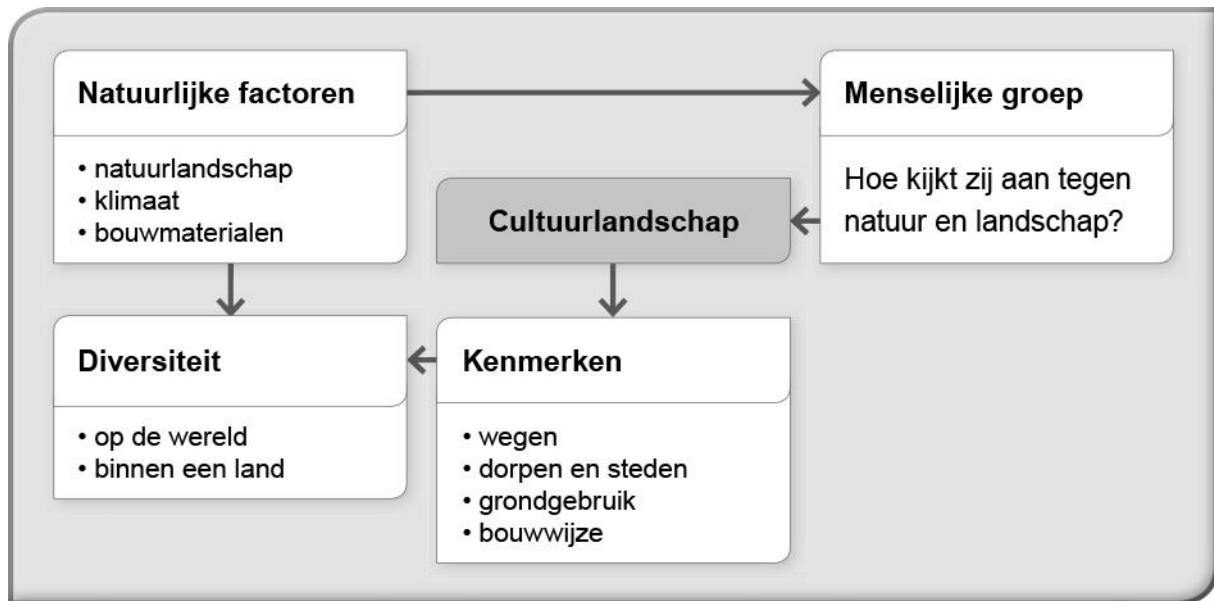
1 Samenvatting paragraaf 1: De Verenigde Staten

De VS een machtig land	De VS een migrantenland	De VS een multiculturele samenleving
Grote bevolking Politiek: → sterk leger, veel invloed in de wereld Economisch: → veel hoofdkantoren bedrijven Cultureel: → invloed Hollywood	West-Europeanen en later vanuit Zuid- en Oost-Europa Slaven uit Afrika → nakomelingen: Afro-Amerikanen Aziaten en Mexicanen → goedkope arbeidskrachten	Chinatown, Little Italy Verschillen tussen Noord en Zuid in de VS Verschillende bevolkingsgroepen Toename aandeel Spaanse bevolking, gevolgen: – verrijking cultuur – conflicten tussen bevolkingsgroepen

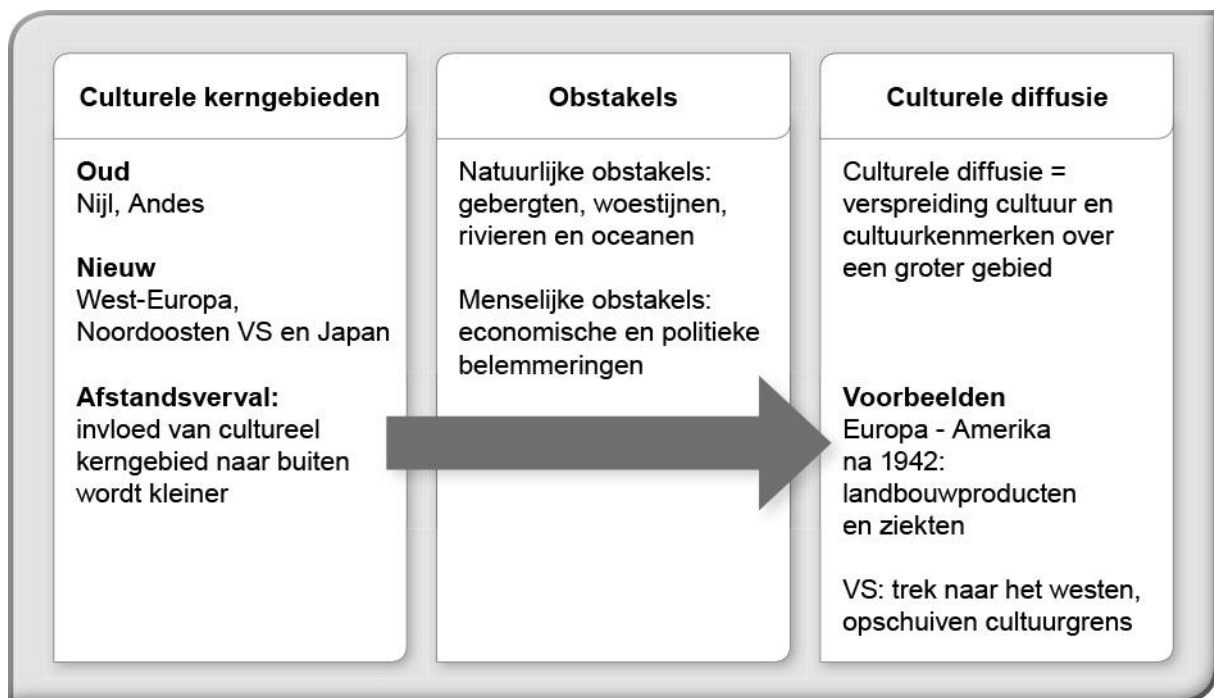
2 **Samenvatting paragraaf 2: Cultuur en cultuurregio's**

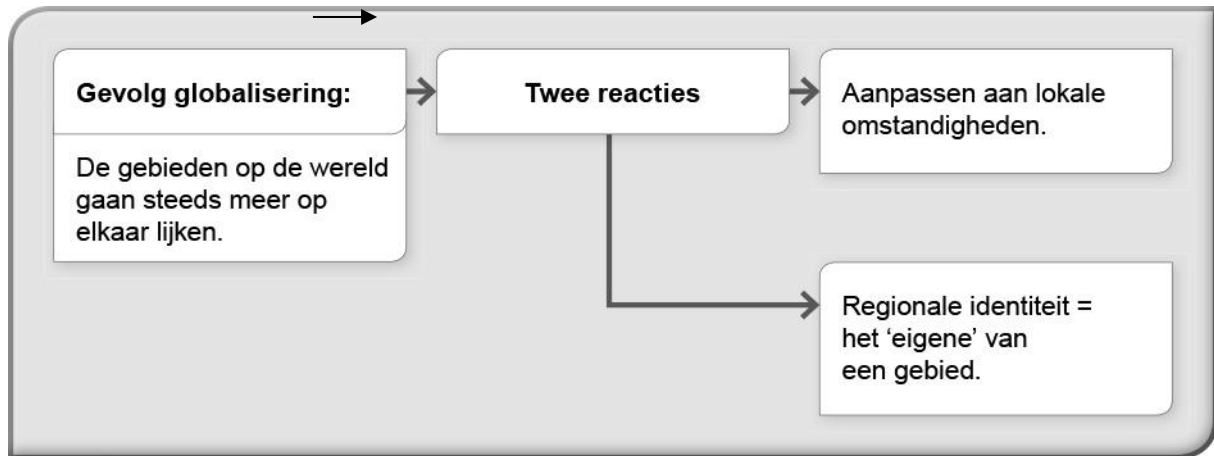
3 Samenvatting paragraaf 3: Cultuurlandschappen

4 Samenvatting paragraaf 4: Verspreiding van culturen

5 Samenvatting paragraaf 5: Regionale identiteit

1 Afrika: een rijk werelddeel?

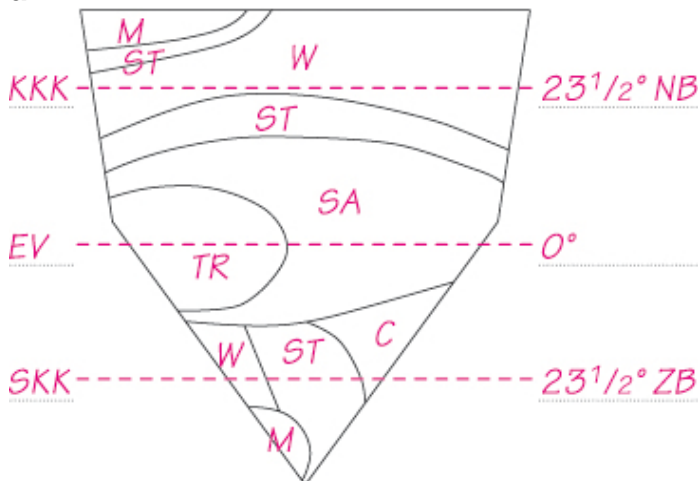
1 a + b 1 = Marokko (A); 2 = Algerije (A); 3 = Tunesië (A); 4 = Libië (A); 5 = Egypte (A); 6 = Liberia (Z); 7 = Mali (G); 8 = Ghana (G); 9 = Nigeria (G); 10 = Kameroen (Z/G); 11 = Gabon (Z); 12 = Congo (Z); 13 = Democratische Republiek Congo (Z); 14 = Sudan (G); 15 = Ethiopië (G); 16 = Angola (Z); 17 = Zambia (Z); 18 = Mozambique (Z); 19 = Botswana (Z); 20 = Zuid-Afrika (Z).

c C.

2 a Hoogvlakte, oud, afgesleten.

b a = Afrikaanse; b = Euraziatische.

3 a

b Tropische klimaten: tropisch regenwoudklimaat, savanneklimaat.

Droge klimaten: woestijnklimaat, steppeklimaat.

Gematigde klimaten: Middellandse-Zee klimaat, Chinaklimaat.

c Natte, droge.

4 a – Zuid-Afrika: goud en diamant.

– Nigeria en Libië: aardolie.

– Marokko: fosfaat.

– Zambia, Democratische Republiek Congo: koper.

b Grote diepte, erosie.

5 a 1, 3 en 4.

b Sociale.

c Twee uit: slavernij, kolonialisme, corruptie, onbekwaam bestuur, etnische conflicten.

6 a Grote.

b De landen met de hoogste inkomens liggen in het noorden en zuiden van Afrika. Dat hoge inkomen danken ze vooral aan de winning van olie en gas (Noord-Afrika) en erts (Zuid-Afrika).

7 a Angola en Mozambique.

b Dit zijn vroegere Portugese koloniën (waar Portugees de officiële taal is).

8 –

9 –

2 Te weinig water op aarde?

- 1** Korte kringloop: water verdampt uit zee en valt als neerslag weer terug in zee.
Lange kringloop: water verdampt uit zee, valt als neerslag op land en bereikt uiteindelijk (via rivieren) weer de zee.
- 2** **a** 1, 2 en 3.
b 1 = diep onder; 2 = verdamping; 3 = niet, zouter; 4 = geen.
- 3** **a** Grondwater vult wel alle poriën, bodemwater niet.
b D.
- 4** **a + b** Tropisch regenwoudklimaat: gunstig: hele jaar neerslag.
Savanneklimaat gunstig: neerslag valt in zomerseizoen (groeiseizoen).
- 5** **a** Veel.
b In de oostelijke Sahara.
- 6** **a** Nattere.
b A.
- 7** **a** Vervuiling door olie.
b Vervuiling door organische stoffen.
- 8** **a + b** Tropisch regenwoudklimaat: veel.
Savanneklimaat: tamelijk veel.
Steppeklimaat: weinig.
Woestijnklimaat: zeer weinig.
Middellandse-Zee klimaat: gemiddeld.
Chinaklimaat: gemiddeld.
- 9** –

3 Waterwinning en watergebruik

1 Eigen antwoord.

2 C.

3 1 = verdamping; 2 = waterverbruik.

4 1 = af; 2 = Sudan; 3 = natter.

5 4 en 5.

6 a 17.

b Onder andere: beweging, koeling, drinken.

c Vegetariër worden / minder vlees eten.

7 a Grote.

b+ c Het inkomen is relatief hoog (atlaskaart Afrika – Bruto nationaal product) en het ligt voor een deel in de Kalahariwoestijn (meerdere kaarten: De aarde – Bodemdegradatie, Droogte en vorming zoutbodems; De aarde – Klimaat – Fysisch-geografische zones, Jaarlijkse neerslag, Afrika – Temperatuur en neerslag in januari en juli).

8 C.

9 a $5 \rightarrow 4 \rightarrow 2 \rightarrow 3 \rightarrow 1 \rightarrow 6$.

b Druppelirrigatie.

4 Is er genoeg energie?

1 1, 2 en 3.

2 a = 65,3; b = 34,7; c = China; d = Midden; e = Saudi-Arabië; f = Verenigde Staten; g = 4; h = 9; i = 8.

3 C.

4 a Kleine, grote.

b Aardolie: Zuid-Holland (olieveld Rijswijk) en Zuidoost-Drenthe (olieveld Schoonebeek). Aardgas: drie noordelijke provincies, met name Groningen (gasveld Slochteren).

c 1 = juist; 2 = juist.

d A.

e B.

5 Bij 'gewoon' aardgas hoeft het gesteente niet gebroken te worden.

6 1 = in de kustgebieden; 2 = zee.

7 De pijpleidingen zijn honderden kilometers lang en lopen (gedeeltelijk) door dicht tropisch regenwoud. De politie kan zo'n groot en moeilijk begaanbaar gebied niet controleren.

8 a Uit de inkomsten uit de mijnbouw.

b 1, 2 en 3.

5 Duurzame energie

- 1 a** Alternatieve energiebronnen, hernieuwbare energiebronnen, duurzame energie, groene energie.
b Onuitputbare.
- 2** 1, 2, 4 en 5.
- 3** Rode.
- 4 a** 1 = bodemwarmte; 2 = aardwarmte.
b Rechter figuur (bodemwarmte).
- 5** Twee uit: je kunt de panelen precies op de zon richten, ze zijn gemakkelijker te plaatsen en je hebt minder last van schaduw.
- 6 a** De zon.
b Aardwarmte.
- 7 a** Weinig.
b Er is weinig reliëf.
- 8** –

6 Toenemend energieverbruik

- 1**
- a** Eigen antwoord.
 - b** Zie hierna.
 - c** –
- 2**
- a** $a = 16$; $b = 56$.
 - b** 1.437,5.
- 3** 2, 3 en 4.
- 4** C.
- 5**
- a** B.
 - b** Algerije, Libië, Nigeria, Angola, Congo, Gabon, Sudan en Zuid-Sudan.
 - c** Aan de winning van grote hoeveelheden fossiele brandstoffen.
- 6** –

7 Energiediscussies

- 1 a** Kerncentrale rechts, thermische centrale (op steenkool) in het midden en een windmolenpark op de voorgrond.
b a = Borssele; b = Zeeland.
- 2 a** 1, 2 en 4.
b C.
c Verkleind.
- 3** a = Frankrijk; b = 50; c = 2; d = 8; e = 14.
- 4** Goed.
- 5** 1 = dieper; 2 = schaliegas; 3 = aardgas.
- 6 a** Noord-Holland, Zuid-Holland en Noord-Brabant.
b a = Noord-Brabant; b = Noord- of Zuid-Holland; c = Noord- of Zuid-Holland.
- 7** a = veel; b = grootschalig; c = technologische; d = kostbaar.
- 8 a** a = 5; b = 32; c = 100.
b 1 = eerste, 2 = tweede.

Samenvatting

Par. 2 Te weinig water op aarde?

- 1 Soorten water:
 - a Zoet → brak → zout: verzilting.
 - b Opp. water → infiltratie →:
 - grondwater: stroomt, vult alle poriën, onder grondwaterspiegel.
 - bodemwater: boven grondwaterspiegel, alleen fijne poriën.
- 2 a Waterkwantiteit: hoeveelheid:
 - Opstijgende lucht → afkoeling → neerslag.
 - Dalende lucht → woestijnen: weinig neerslag, wel 'oud' water in ondergrond.
- b Waterkwaliteit: samenstelling: soms slecht ← vervuiling mens.
- 3 Afrika:
 - veel regen bij evenaar.
 - woestijnen ten noorden (Sahara) en zuiden (Kalahari en Namib) van de evenaar.
 - stuwingsregens bij Atlas- en Drakensbergen.

Par. 3: Gebruik en verbruik water

- 1 a Watergebruik: tijdelijk:
 - vooral in huishoudens en industrie (proceswater).
 - na zuivering hergebruik mogelijk.
- b Waterverbruik: geen hergebruik: verdampt (landbouw) of grondstof (frisdrank).
- c Watervoetafdruk: liter per persoon: veel uit buitenland ← verborgen watertransport.
- 2 a Groen water: bodemwater ← planten (landbouw) → oppompen en transport enz. niet mogelijk.
- b Blauw water: uit opp.- of grondwater → transport, verkoop enz. mogelijk.
- c Grijs water: licht verontreinigd afvalwater.
- 3 Afrika:
 - a Grote verschillen in gebruik a.g.v.:
 - welvaartsniveau: hoger → meer (vlees) gebruik → waterschaarste.
 - klimaat: warm → veel verdamping
 - b Droge gebieden → hoog verbruik:
 - vooral blauw water: via artesische bron of put → irrigatie: beregening, opp.irr of druppelirr.
 - bij irr soms verzilting (na verdamping) → drainage nodig (afvoerbuizen in grond).

Par. 4 Is er genoeg energie?

- 1 Energie: vermogen om arbeid te verrichten.
- 2 Fossiele energiebronnen: vroeger turf → later:
 - a Steenkool:
 - tropisch moeras → veen → hoge druk + temp. (dikke lagen sediment) → steenkool.
 - Limburg: schachtbouw, mijnen nu gesloten.
 - b Aardolie (Drenthe) en aardgas (Slochteren):
 - Dode zeedieren en planten naar zeebodem → sedimenten → hoge druk en temp → olie en gas.
 - Winning op land (jaknikkers) of zee (booreilanden).
 - Schaliegas (in leisteen) → breken gesteente nodig.
- 3 Afrika:
 - a Grote voorraden:
 - olie: grootschalige winning (vroeger zee: noorden, Nigerdelta);
 - steenkool: plannen voor grootschalige winning (Mozambique).
 - b Toename van de welvaart, ook problemen:
 - Nigeria: olie via pijpleidingen naar kust: rijken profiteren → arme mensen: aftappen of aanslagen.
 - Mozambique: steenkool in dagbouw → per trein naar kust: regering wil problemen zoals in Nigeria voorkomen.

Par. 5 Duurzame energie

- 1 Alternatieve/hernieuwbare/duurzame/groene energie:
 - oneindig: (natuur vult aan) en schoon.
 - meestal omgezet in groene stroom (↔ grijze stroom).
- 2 Soorten:
 - Zonne-energie: panelen op daken of zonneparken.
 - Windkracht: vlakke, open gebieden (zee).
 - Waterkracht: vallend of snelstromend water (hydro-elektriciteit)
 - Planten (afval): biobrandstoffen.
 - Aardwarmte: geothermische energie.
- 3 Afrika (Sahara):
 - Onbewolkt → 3 x zoveel zonne-energie
 - Problemen: politiek niet stabiel, technisch (netwerk) en financieel.

1 China, een wereldmacht?

- 1 a = noorder; b = ooster; c = 4.200; d = hoger; e = inwoners; f = 1,3; g = oosten.
2 Voorbeeld van een kaartje:

- 3 a = godsdiensten; b = islam/Tibetaans boeddhisme; c = Tibetaans boeddhisme/islam.
- 4 **a** Als meer mensen in de landbouw werken, is het bbp lager. Als meer mensen in de diensten werken, is het bbp hoger.
b De economische groei van China is nog steeds sterk (ten opzichte van de westerse landen). Daardoor blijft het bbp sterk groeien.
- 5 **a** Shanghai, Speciale Economische zone, vrijemarkteconomie.
b Mao Zedong wilde gelijkheid voor iedereen door uit te gaan van het gemeenschappelijk eigendom van landbouwgrond en machines. De communes moesten voldoende voedsel produceren voor China en het staal leveren voor de opbouw van de zware industrie.
- 6 1 – 3 – 5 – 4 – 2.
- 7 **a** Ongelijkmatig.
b Om een te sterke groei van de bevolking te voorkomen.
c Ja, want er is duidelijk is een afname te zien van de leeftijdsgroepen van 0-40 jaar (of: Er is sprake van een afname wat te zien is aan het urnmodel van de grafiek).
d China heeft een jongere bevolking dan de VS.
- 8 – Positieve zaken zijn onder andere: de grote economische groei, prestigieuze projecten, verbetering van de leefomstandigheden van de bevolking.
– Negatieve zaken zijn onder andere: omgaan met de mensenrechten, vrijheid van meningsuiting, belangen van de staat gaan boven belangen van de burgers (bijvoorbeeld slopen van huizen voor Olympische Spelen voor de aanleg van infrastructuur).
- 9 –
10 –

2 Made en create in China

1 a + b + c

	Jaartal	Opmerkelijk feit
Grafiek a	1990-2011	Chinese provincies hebben een economische groei van meer dan 9%.
Grafiek b	2009	China streeft Japan voorbij als tweede economie van de wereld.
Grafiek c	2007	China streeft VS voorbij als grootste exporteur ter wereld.
Grafiek d	2007	China produceert meer goederen dan de VS.

d Hoewel het bbp van China veel groter is, is het bbp per hoofd van Nederland hoger dan dat van China, omdat China veel meer inwoners heeft.

2 a Negatieve.

b Positieve; export; import.

c China, omdat er veel producten in Nederland afkomstig zijn uit China.

3 a Angola – aardolie.

Zuid-Afrika – ijzererts.

Nigeria – aardolie.

b Grootste.

c China heeft behoefte aan grondstoffen voor zijn industrie.

d Het Westen heeft behoefte aan goedkope producten, die tegen lage loonkosten worden gemaakt. Het Westen wil goederen verkopen in China, omdat het veel inwoners heeft.

4 1 Lage, veel.

2 Toe.

3 Stijgen.

4 Duurder.

5 Onderwijs en ontwikkeling.

6 Hoogopgeleid.

5 a In 1995 was het aandeel van de Europeanen het grootst en stond China aan het begin van zijn economische groei met een klein aandeel. In 2012 is de vraag naar luxegoederen in China sterk toegenomen.

b De loonkosten in China zijn lager en de toenemende vraag naar auto's in China zorgt voor grote afzetmogelijkheden.

c De vraag naar grondstoffen en energie zal daardoor stijgen, waardoor de prijzen op de wereldmarkt hoger zullen worden.

6 –

3 Globalisering

- 1 a** Pepsi zag als eerste colamerk kansen in China. Als je als eerste bent, heb je merkbekendheid en als klanten eenmaal voor jouw product hebben gekozen, zullen ze niet snel overstappen naar een ander merk. Met dit initiatief wilde Pepsi zijn grootste concurrent Coca-Cola voor zijn.
b Groeiende middenklasse, grote omvang beroepsbevolking, lage loonkosten, groei van de economie.
c Door te investeren in een eigen colamerk ontstaat werkgelegenheid en toegang tot de binnenlandse markt en misschien zelfs de buitenlandse markt.

- 2 a** De urenlonen in China zijn hoger en stijgen sneller ten opzichte van de buurlanden.
b Een MNO kan bijvoorbeeld de productie overplaatsen naar land met lagere lonen.

- 3 a**

Bedrijf	Vestiging in China	Argument
	Ja • Nee	
Producent spijkerbroeken	Ja	Lage loonkosten.
Callcenter	Nee	Er wordt niet veel Engels gesproken. Eerder in India.
Producent design meubelen	Nee	Te kleine afzetmarkt, te duur.
Producent bier	Ja	Grote afzetmarkt.

- b** Door de economische crisis in het Westen nemen de buitenlandse investeringen af. Door de positieve handelsbalans van China nemen daar juist de mogelijkheden tot buitenlandse investeringen toe.
- 4 a** Bijvoorbeeld via internet kun je met iedereen communiceren op de wereld, het Engels is de taal van de internationale muziek.
b De titel ‘krimpende wereld’ heeft betrekking op het feit dat we steeds sneller van de ene plaats naar de andere kunnen reizen, goederen kunnen transporteren of informatie kunnen uitwisselen.
c Snellere communicatie- en transportmogelijkheden.
d Doordat het makkelijker is om met elkaar in contact te komen, kun je eenvoudiger met mensen over de hele wereld communiceren.

- 5 a** Vrije wereldhandel → meer concurrentie → goedkoper produceren → specialisatie → export naar andere landen.

- b**

Voorbeeld	Land	Specialisatie
Lage loonkosten	Bijv. China	Bijv. kledingproductie
Kennis	Bijv. Nederland	Bijv. waterbouw
Klimaat	Bijv. Frankrijk	Bijv. wijnproductie
Aanwezigheid grondstoffen	Bijv. Saudi-Arabië	Bijv. aardolie

- 6** McDonald’s heeft vestigingen in ongeveer twee derde van de wereld.

- 7
- a** China, Zuid-Korea en Saudi-Arabië.
 - b** Bangladesh, Pakistan en Vietnam.
 - c** In gebieden met lage loonkosten, bijvoorbeeld landen in Azië als Vietnam of in Afrika ten zuiden van de Sahara.

4 Economische kerngebieden

- 1 **a** In deze provincies is weinig reliëf en vruchtbare grond. Hierdoor is het eenvoudiger om landbouw te bedrijven. Ook is er een gunstig klimaat voor landbouw, vooral voor rijstbouw.
- b** In het oostelijk deel van China bevinden zich veel steden en woont het grootste deel van de Chinese bevolking. Voor deze bevolking moet veel voedsel worden geproduceerd. Landbouwproducten kunnen niet altijd over grote afstanden worden aangevoerd, omdat ze kunnen bederven. Daarom vindt de landbouw plaats in de nabijheid van steden en de bevolkingsconcentraties.
- 2 **a** De SEZ's liggen aan de kust, in gebieden met een hoge bevolkingsconcentratie.
- b** Na het overlijden van Mao Zedong wilden de nieuwe leiders China meer openstellen voor het buitenland om economische groei mogelijk te maken.
- c** Buitenlandse investeerders betalen minder belasting en hebben minder te maken met wetten en regels. Hierdoor kunnen zij eenvoudiger handel drijven.
- d** 1 = hoog; 2 = laag; 3 = hoog; 4 = hoog.
- 3 **a** Guangdong.
- b** De bedrijfsactiviteiten verschuiven van industriële productie naar een kenniseconomie.
- c** Hoewel Guangdong een hoog brp heeft, is de grote economische groei eruit. Eerst was er een snelle stijging door de industriële ontwikkeling. Toen de lonen stegen werd dit gebied minder aantrekkelijk voor industrie. Het gebied is nu aan het investeren in de kenniseconomie die de economische groei moet versterken.
- 4 **a** De primaire sector is bijna gehalveerd, de secundaire sector is gegroeid en de tertiaire sector is bijna verdubbeld.
- b** De secundaire sector is in Shenzhen eerder en sneller gaan groeien. Doordat de loonkosten van arbeiders zijn gaan stijgen, is ook de vraag naar diensten toegenomen en is daarmee de tertiaire sector gegroeid.
- c** Eigen antwoord. Bijvoorbeeld: Ja, want doordat China een grote bevolking heeft, zal ook de groei van de binnenlandse markt heel groot kunnen zijn.
- 5 **a** Binnen-Mongolië, Shaanxi, Ningxia, Chongqing, Guizhou.
- b** Duitsland en Japan.
- c** Bijvoorbeeld: Binnen-Mongolië, want deze provincie heeft een grote groei van het brp, waardoor een koopkrachtige binnenlandse markt ontstaat.
- 6 **a** VS, Japan, EU.
- b** Brazilië, Rusland, India en China.
- c** Het zijn opkomende economieën met een sterke economische groei, vooral door industrialisatie. Zij hebben minder last van de financiële crisis, omdat ze ook veel produceren voor de groeiende binnenlandse markt.

5 Wereldsteden

- 1**
- a** Grote evenementen geven steden een belangrijk imago. Met een positief beeld van de stad is het makkelijker om bedrijven aan te trekken. Ook zal de stad aantrekkelijker zijn voor toeristen.
 - b** China is geen democratisch land. De communistische partij heeft er alle macht in handen en kan hierdoor, tegen de zin van de bevolking, de plannen uitvoeren.
- 2**
- a** De geladen en geloste vracht.
 - b** 1 = nieuwe; 2 = veel; 3 = noordoosten; 4 = nationale.
 - c** Doordat de stad groeit, vestigen zich steeds meer bedrijven in de stad. Ook vestigen er zich steeds meer migranten.
- 3**
- a** Westerse landen investeerden in China om tegen lage arbeidskosten producten te maken voor de eigen markt. Door de economische groei in China wordt nu het produceren voor de Chinese binnenlandse markt interessanter.
 - b** Eerst groeiden de steden in de kustprovincies (eerste orde steden) sterk. Nu zie je dat de steden in het binnenland (tweede orde steden) nieuwe bedrijvigheid aantrekken door de lagere loonkosten. Zij laten een grotere economische groei zien. De industrie verplaatst zich meer naar binnenland.
- 4**
- a** Rotterdam.
 - b** Nadat de SEZ's zijn ingesteld, produceerde China heel veel meer goederen. Deze worden vanuit de (kust)steden vervoerd over de hele wereld.
 - c** Guangzhou was een van de eerste SEZ's, waardoor de economische groei al vroeg begon.
 - d** Shanghai had al een wereldhaven en door de belastingvoordelen en speciale regels kon deze haven snel verder groeien.
- 5**
- a** Shanghai heeft een zeehaven met diep vaarwater en heeft twee internationale vliegvelden. Sinds 1990 zijn er wegen en spoor- en metrolijnen aangelegd.
 - b** In een wereldstad vestigen zich eerder hoogopgeleide buitenlandse werknemers, omdat deze steden aantrekkelijk zijn.
- 6**
- a**
Stad	Wereldstad	Megastad
New York	x	x
Kolkata		x
Washington D.C.	x	
Shanghai	x	x
Cairo		x
Tokyo	x	x
Amsterdam	x	
- b** Zowel Amsterdam door de lucht, als Rotterdam via het water zijn toegangspoorten tot Europa voor veel bedrijven.
 - c** Eigen antwoord. Bijvoorbeeld: Ja, want een internationale ervaring is goed voor mijn CV. Of: Nee, want ik spreek de taal niet.
- 7**
-

6 Bedrijfsvestiging in het buitenland

- 1
- a Australië.
 - b Metalen.
 - c Algerije, Nigeria, Democratische Republiek Congo en Zuid-Afrika.
 - d De Chinese investeringen in Nederland waren in de periode 2006-2011 minder dan € 75 miljoen.
- 2
- a Niet.
 - b Negatieve.
 - c Positieve, want China exporteert voor veel meer waarde aan goederen naar Nederland.
 - d China is een economische grootmacht die de regels kan bepalen. Nederland is ten opzichte van China een klein handelsland.
- 3
- a Singapore (77%), Maleisië (24%), Brunei (15%), Thailand (14%), Myanmar (3%), Filipijnen (1,5%), Indonesië (1%).
 - b Suriname en Indonesië.
- 4
- a –
 - b Voorbeelden:
Bron 1: Waarom is het European China Center in Rotterdam gevestigd en is Nederland *Gateway to Europe*?
Bron 2: Moet de Nederlandse regering Chinese investeerders stimuleren of afremmen?
Bron 3: Ligt de Geldersekade in een Chinatown en zijn er meer Chinatowns in Nederland?
Bron 4: Wat zijn verschillen tussen de voor-2000 generatie en de tweede generatie wat betreft opleiding, werk en leeftijd?
 - c Bijvoorbeeld:
China en de wereld: Waarom roept de Chinese regering bedrijven op om zich in het buitenland te vestigen?
China en Europa: Waar en waarom investeert China daar in Europa?
Chinese bedrijven in Nederland: Waarom hebben genoemde bedrijven zich gevestigd in Nederland?
Chinezen in Nederland: Welke Chinese generatie woont in mijn gemeente?
 - d –
 - e –
 - f –
 - g –

7 Gevolgen van de snelle economische groei

- 1 a** Regels om de uitstoot van fabrieken te verminderen, uitbreiden van openbaar vervoer.
b Op deze dagen kunnen de bedrijven niet normaal functioneren. Dat kost de bedrijven veel geld. Bedrijven kunnen besluiten hun vestiging in Beijing te sluiten.
- 2 a** Aantal Chinezen = 1.300.000.000; 1% is 13.000.000;
 12% = $12 \times 13.000.000 = 156$ miljoen.
b Door het industrialisatieproces. Daar is Afrika nog niet aan begonnen.
c Argument tegen: nog steeds leeft een groot aantal van 156 miljoen Chinezen onder de armoedegrens.
 Argument voor: sinds 1990 is het aantal Chinezen dat onder de armoedegrens leeft gedaald.
- 3** I-B, II-C, III-A.
- 4** Het inkomensverschil discrimineert de oorspronkelijk Tibetaanse bevolking. Daarbij komt dat:
- de Tibetaanse cultuur totaal verschilt van de Chinese cultuur;
 - de Tibetaanse bevolking graag onafhankelijk wil worden van China;
 - de Tibetaanse bevolking naar verhouding kleiner wordt doordat veel Han-Chinezen zich in Tibet vestigen.
- 5 a** 14% van 1,3 miljard = 182 miljoen.
b 1 = toegenomen.
 2 = wel.
 3 = toenemen.
 4 = landbouw.
- 6 a** – Meer en beter voedsel.
 – Beschikbaarheid schoon drinkwater.
 – Betere en beschikbare medische voorzieningen.
 – Betere hygiëne en beter sanitair.
b Nee, in de meeste welvarende provincies (aan de oostkust) is de gemiddelde levensverwachting hoger dan in de landbouwprovincies in het westen.
- 7 a** Kinderen kunnen niet voor hun ouderen zorgen, omdat ze te ver weg wonen. De gezondheidszorg vanuit de overheid staat nog in de kinderschoenen.
b Als economische groei verder afneemt, zal de vergrijzing een groot probleem worden, omdat de beroepsbevolking sowieso gaat afnemen en de overheid met minder middelen meer zal moeten regelen voor de ouder wordende bevolking.
- 8 a** Bijvoorbeeld: meer personenauto's – meer benzine; meer huizen in de stad – meer verwarming; meer elektronica – meer grondstoffen en energie.
b Meer: door de groeiende middenklasse neemt de vraag naar consumptieartikelen toe (bijvoorbeeld auto's).
 Zuiniger: energiezuinige apparaten zorgen voor een minder snelle groei van het energieverbruik.
 Schoner: de verhoogde vraag moet duurzamer worden.

Samenvatting

- a = planeconomie
- b = vrijemarkteconomie
- c = economische groei
- d = bbp
- e = grondstoffen en energie
- f = investeringen
- g = middenklasse
- h = lage loonkosten
- i = positieve handelsbalans
- j = van made naar create in China
- k = globalisering
- l = communicatie
- m = MNO's
- n = economisch kerngebied
- o = locatiefactor
- p = megastad
- q = wereldstad
- r = mainport
- s = achterland

1 Rusland en zijn buurlanden

- 1 a** Bijvoorbeeld: een wereldmacht is een land dat wereldwijd een zeer grote rol speelt op economisch, politiek en militair gebied.
b C.
- 2 a** Dunbevolkte gebieden waren gemakkelijk te veroveren, omdat de bevolking zich moeilijker kon organiseren tegen invallen.
b Kazachstan heeft vooral een steppe- en woestijnklimaat. Deze droge gebieden waren waarschijnlijk niet interessant voor de Russen.
c Kazachstan heeft veel grondstoffen, waaronder aardgas, steenkool, koper, chroom, ijzererts en fosfaat.
- 3** a = Archangelsk; b = St. Petersburg; c = Oostzee; d = ijsvrij; e = handelsmogelijkheden.
- 4 a** B.
b De boeren mochten niet meer zelf bepalen wat en hoeveel ze produceerden. Ook konden ze niet meer bepalen welke prijs ze vroegen voor hun producten. Hierdoor raakten de boeren een deel van hun inkomen kwijt.
- 5 a** 2, 3 en 4.
b Het communisme had invloed in heel Oost-Europa en was opgerukt tot aan de grens met Duitsland, Oostenrijk en Italië.
- 6 a** De meerderheid in deze republieken bestaat uit andere volken dan Russen. Zij voelden zich niet verbonden met Rusland en wilden weer onafhankelijk zijn.
b Op één van de spandoeken staat: 'Free Lithuania'. Dit betekent: 'Bevrijd Litouwen'.
c Door het meedragen van de vlag van Litouwen (geel-groen-rood).
- 7** –
- 8** –

2 Groei van de wereldbevolking

- 1**
- a** Het koude klimaat, de gebergten en de moerassen.
 - b** zuid naar noord; noorden; noorden; zuiden; zuiden.
 - c** Er komen veel grondstoffen voor in Siberië.
- 2**
- a** India – Griekenland – Rusland – Canada – Argentinië – Madagaskar.
 - b** I-C, II-A, III-B.
 - c** De moderne mens was niet aangepast aan koude klimaten. Hij kon er bijvoorbeeld niet het voedsel vinden dat hij gewend was te eten.
- 3**
- a** Domesticatie is het gaan gebruiken van oorspronkelijk wilde planten en dieren voor akkerbouw en veeteelt.
 - b** Door zelf gewassen te verbouwen en tamme dieren te houden, was de mens niet meer afhankelijk van wat hij kon vinden en vangen.
 - c** Mensen kwamen minder snel om door honger.
- 4** 2, 4 en 5.
- 5**
- a** Veel factoren die de bevolkingsgroei bepalen, zijn onzeker. Je weet bijvoorbeeld niet zeker hoe de welvaart zich zal ontwikkelen en of mensen ervoor kiezen om minder kinderen te krijgen.
 - b** 1 = afname; 2 = toename.
 - c** Kinderen zijn er vaak nog nodig om bij te dragen aan het gezinsinkomen.
 - d** 25% van 9,6 miljard; $0,25 \times 9,6 \text{ miljard} = 2,4 \text{ miljard}$.
- 6** –

3 Demografie van Rusland

- 1 a** De Tweede Wereldoorlog: in deze oorlog zijn veel slachtoffers gevallen in Rusland. Dat is in de grafiek te zien, doordat het aandeel 65-plussers erg klein is.
- b** 1 = toenemen; 2 = minder oud.
- 2 a** Groot.
- b** Hoog.
- c** Laag.
- d** Vanaf het eind van de jaren tachtig kregen Russen minder kinderen, omdat zij de toekomst somber inzagen.
- 3 a** In Rusland woonden in 2013 142,5 miljoen mensen. Het geboortecijfer was 12,11. Er werden dus per 1.000 inwoners 12,11 kinderen geboren. In totaal waren dat er dus $142.500.000 \times 12,11 / 1.000 = 1.725.675$.
- b** $1.725.675 / 36.900.000 \times 1.000 = 46,77$ levendgeborenen per 1.000 vrouwen van 15 tot 50 jaar.
- c** 1 = juist; 2 = onjuist.
- 4 a** Voorbeelden van juiste verklaringen:
- De voedselproductie neemt toe.
 - De levensstandaard verbetert.
 - De gezondheidszorg verbetert.
 - De hygiëne neemt toe.
- b** De welvaart neemt toe. Kinderen zijn dan minder nodig om bij te dragen aan het gezinsinkomen en om voor de ouders te zorgen als die oud zijn.
- 5 a** C.
- b** Ja: het geboortecijfer is sinds 1999 weer aan het stijgen.
- 6** 2 en 4.

4 Gezondheidssituatie

- 1 a** In welvarende landen is er (bijvoorbeeld):
1 meer geld voor de gezondheidszorg;
2 meer kennis over een goede gezondheid;
3 een beter gezondheidsbeleid;
4 meer voedsel;
5 meer aandacht voor een gezond milieu.
b 1, 2 en 4.
c Voorbeelden van positieve kenmerken:
– De artsen komen bij de mensen thuis, waardoor de toegankelijkheid van de zorg goed is.
– Er wordt hygiënisch gewerkt.
Een negatief kenmerk: twee zorgverleners op huisbezoek bij één patiënt is duur.
- 2 a** De gemiddelde levensverwachting in Rusland is 69,9 jaar. Mannen worden gemiddeld 64 jaar oud. Het verschil is 5,9 jaar. Als er evenveel mannen als vrouwen zijn, worden vrouwen dus gemiddeld $2 \times 5,9$ jaar ouder dan mannen. Dat is dus $64 + 11,8 = 75,8$ jaar.
b Kwalitatieve.
c Er zijn veel meer ziekenhuisbedden per 1.000 inwoners dan in Nederland. Dat komt, doordat mensen direct naar de specialist gaan.
- 3 a** Hart- en vaatziekten komen in Rusland veel meer voor dan in Nederland. Alcoholgebruik is één van de veroorzakers van deze ziekten.
b Waarschijnlijk wel: een zo sterke stijging in korte tijd moet veroorzaakt worden door factoren die snel tot meer sterfte leiden. Alcoholgebruik is zo'n factor (bijvoorbeeld door alcoholvergiftiging en verkeersongevallen).
- 4 a** Lager, meer.
b Doordat de regering artsen en ziekenhuizen te weinig betaalt, moeten patiënten voor behandelingen bijbetalen.
c Bijvoorbeeld: voorlichting geven over hiv/aids, voorlichting geven over een gezonde leefstijl, zoals gezonde voeding en voldoende beweging, zorgen voor goede sanitaire voorzieningen voor de hele bevolking, de kraamzorg verbeteren.
d Het lijkt er wel op: het sterftecijfer neemt gemiddeld iets af.
- 5 a** Lucht-, water- en bodemvervuiling.
b De winning van nikkel, koper, platina en steenkool.
c Vrijwel alle gebieden waar mijnbouw en/of industrie is, zijn vervuild.
d Dit waren sterk vervuilende bedrijven. Door de sluiting hiervan vermindert de vervuiling. Eventuele nieuwe fabrieken zullen waarschijnlijk (wat) schoner zijn.

5 Rampen en epidemieën

- 1 a** Rusland hield slecht nieuws zoveel mogelijk geheim. Pas toen Zweedse wetenschappers radioactieve neerslag boven hun land ontdekten, moest Rusland bekennen dat de kerncentrale in Tsjernobyl was geëxplodeerd.
- b** De aarde wordt tegenwoordig veel preciezer in de gaten gehouden door satellieten en andere meetapparatuur.
- 2** A.
- 3** C.
- 4 a** Milieuramp, want het milieu raakte vervuild door menselijk handelen.
- b** Een natuurramp, want een tsunami heeft een natuurlijke oorzaak.
Een humanitaire ramp, want er vielen veel slachtoffers.
Een milieuramp, want de lekkende kerncentrale schaadt het milieu.
- c** Milieuramp, want het milieu (de ozonlaag en indirect het koraal) is door menselijk handelen beschadigd.
Humanitaire ramp, want mensen krijgen vaker huidkanker. Dit leidt tot slachtoffers.
- 5 a** 1 Door CO₂-uitstoot dragen mensen bij aan de klimaatverandering. Zwaardere buien zijn hier een gevolg van.
2 Als mensen bossen kappen in de bergen, wordt de bodem niet goed meer vastgehouden. Hierdoor neemt de kans op overstromingen en aardverschuivingen toe.
- b** Bij een hittegolf droogt de vegetatie uit. Door een blikseminslag of een brandende sigaret kan daardoor sneller brand ontstaan. En branden breiden zich door de droogte bovendien sneller uit.
- 6 a** Twee van de volgende redenen noemen:
- 1 De kernramp kan zich over een heel groot gebied verspreiden.
2 Gebieden in de nabijheid van de ramp blijven heel lang radioactief.
3 De gezondheidsproblemen kunnen meerdere generaties blijven bestaan.
- b** De hoeveelheid straling was hoog in Scandinavië. Rendieren kregen radioactieve deeltjes binnen via de planten die ze aten. De straling hoopte zich daardoor op in het lichaam van de dieren.
- 7** 1 = wel; 2 = wel; 3 = wel.
- 8** –

6 Gezondheid en ruimte

1 t/m 8 Eigen antwoord. Het onderzoek richt zich volledig op de lokale situatie.

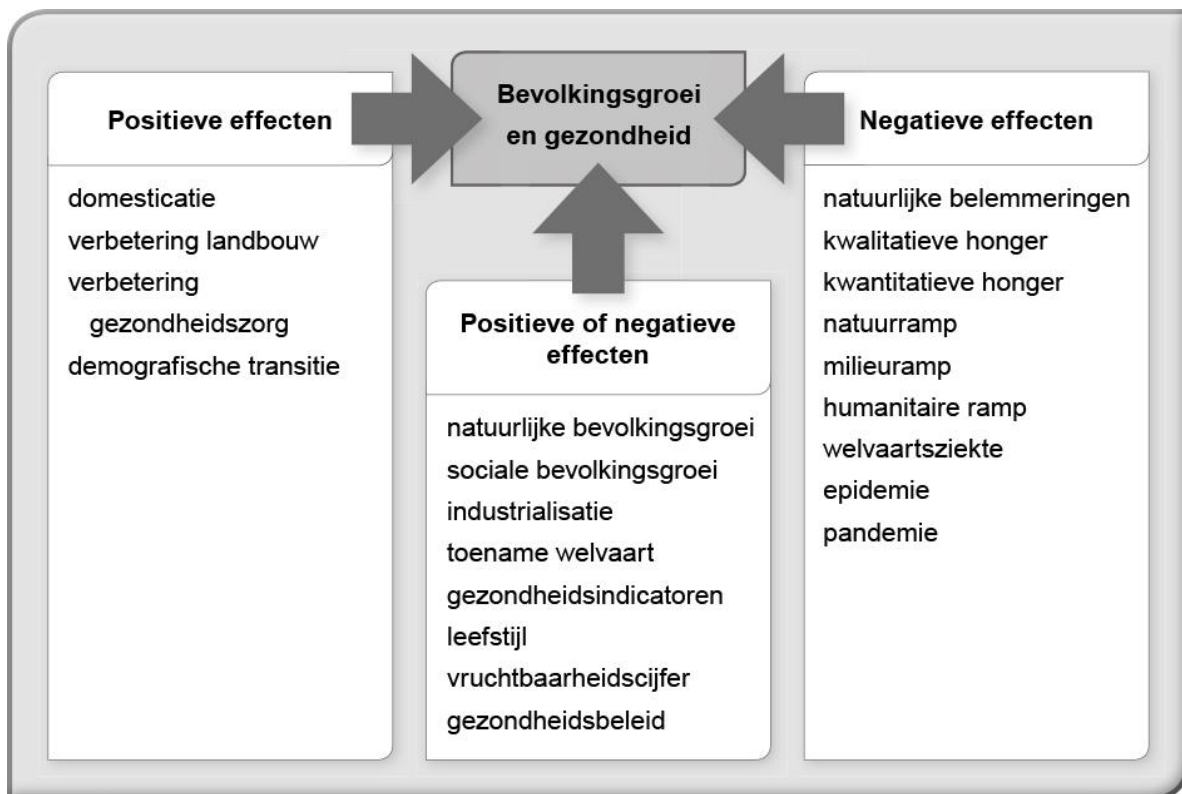
7 Het wereldvoedselvraagstuk

- 1 a** 1 Grote gedeelten van dit gebied zijn vlak.
2 De bodemsoorten zijn geschikt voor landbouw (bruine bodem, zwarte aarde).
3 Het klimaat is voldoende geschikt voor landbouw: niet te koud en er valt voldoende neerslag.
b Er heerst daar een steppeklimaat. Het is dus te droog voor landbouw. Bovendien is de bodemsoort er minder geschikt voor landbouw (steppe-, woestijn- of zoutbodem).
c 1, 2 en 4.
- 2** Voorbeelden van goede verklaringen zijn:
– Veel gebieden zijn te droog voor landbouw (steppe, droge savanne of woestijn – atlaskaart: Afrika – Natuurlijke plantengroei).
– De landbouw is extensief of zelfvoorzienend (atlaskaart: Afrika – Economie).
– Er worden veel exportgewassen verbouwd (atlaskaart: Afrika – Economie).
– In Afrika hebben veel landen een zwakke economie (atlaskaart: De wereld – Tegenstellingen in verschillende dimensies – Economisch sterke en zwakke landen).
– In Afrika liggen veel landen met een hoge score op de failed states index (atlaskaart: De wereld – Tegenstellingen in verschillende dimensies – Failed states index).
– In Afrika liggen veel landen met een zeer slecht ondernemingsklimaat (atlaskaart: De wereld – Tegenstellingen in verschillende dimensies – Ondernemingsklimaat).
– In veel Afrikaanse landen komen burgeroorlogen of gewapende conflicten voor (atlaskaart: Afrika – Vluchtelingen).
- 3 a** C.
b Ook al wordt er voldoende voedsel geproduceerd, dan nog heeft niet iedereen er toegang toe. Een deel van de wereldbevolking heeft te veel voedsel en een deel te weinig.
- 4 a** De wereldbevolking is tussen 1960 en 2011 gegroeid van 3 miljard naar 7 miljard mensen. Alleen daardoor is de beschikbaarheid per hoofd van de bevolking al 2,33 keer zo klein geworden ($7 / 3 = 2,33$).
b 1,0 miljard ton van 1,7 miljard ton is $(1,0 / 1,7 \times 100) = 58,8\%$ van de landbouwproductie.
c Er is meer landbouwgrond nodig voor gewassen waarmee biobrandstoffen gemaakt kunnen worden. Hierdoor blijft er minder landbouwgrond over voor voedselgewassen. Er kan dus minder voedsel worden verbouwd.
- 5 a** Deze landen produceren zelf weinig voedsel en moeten dus maïs en graan importeren. Het arme deel van de bevolking heeft hierdoor veel last van prijsstijgingen op de wereldmarkt.
b Rusland heeft een minder sterke economie. Het land is daardoor gevoeliger voor mislukte oogsten en stijgende voedselprijzen.
- 6 a** De voedselbronnen waarvoor minder of geen landbouwgrond nodig is, zijn voor veel mensen en landen volledig onbekend of wekken zelfs afkeer. Mensen zullen hier dus niet zomaar op overstappen.

- b** Voor de productie van tabak wordt veel landbouwgrond gebruikt. Die grond kan ook worden gebruikt voor voedselgewassen.
- c** In de rijke landen is de productiviteit al vrijwel optimaal. De meeste winst is daarom te behalen in ontwikkelingslanden, waar de productiviteit op dit moment nog veel lager is.

Samenvatting

Rusland		
1462-1914	1914-1991	1991-heden
uitbreiding	wereldoorlogen	onafhankelijkheid 14 republieken
Russische Rijk	communisme	Russische Federatie
	collectivisatie	opnieuw toename economische en politieke rol in de wereld
	onderdrukking	
	veel invloed op Oost-Europa	
	wereldmacht	
	Koude Oorlog	
	USSR	

1 Cultuur

- 1 a** Mexico: Latijns-Amerika en gedeeltelijk Noord-Amerika. Maleisië: Zuidoost-Azië.
- b** Beide cultuurgebieden beïnvloeden elkaar sterk, omdat er veel grensverkeer is tussen de VS en Mexico en omdat er veel Mexicanen in het zuidwesten van de VS wonen. Aan beide kanten van de grens wonen hispanics en indianen.
- c** Ja. Maleisië grenst aan het boeddhistische Thailand. In het zuiden van Thailand is er een recent conflict tussen de lokale moslims en de Thaise overheid.
- 2** 2, 4, 5, 7 en 8.
- 3 a** Yucatán is vlak, wat gunstig is voor de landbouw.
- b** Op Yucatán zijn weinig economische activiteiten, zoals de verbouw van handelsgewassen, mijnbouw en industrie. Het gebied staat daardoor niet onder druk om zich economisch te ontwikkelen.
- 4** De westkust van Malakka ligt aan de doorgang van de Indische Oceaan naar de Zuid-Chinese zee: de Straat Malakka. Alle handelsschepen die tussen Oost en West op en neer voeren, kwamen hier langs. Het was dus een logische plek voor het ontstaan van steden.
- 5** I-B, II-A, III-C.
- 6 a** Bron 4:
- De aanwezige bouwmaterialen bepalen de bouwwijze van de tempel en de kerk (natuursteen).
 - Agave groeit in een droog en warm klimaat.
- Bron 8:
- Een longhouse is gemaakt van de lokaal aanwezige materialen (hout.) De bouwwijze (op palen) wordt ook bepaald door de natuurlijke omgeving: de hoge bouw beschermt de bewoners tegen overstromingen, biedt bescherming tegen roofdieren en zorgt voor meer koele lucht.
 - Rijst groeit in een warm en nat klimaat.
- b** B.
- 7 a** De Maleiers vormen maar een kleine meerderheid. Als ze niet verdraagzaam zouden zijn, zouden de andere bevolkingsgroepen in opstand kunnen komen.
- b** Door de winkelcentra te versieren, zullen er meer Chinezen naar de winkelcentra komen en er spullen kopen.
- 8 a** De Maleiers zijn vooral islamitisch, de Chinezen vooral boeddhistisch.
- b** Mestiezen zijn gemengd Spaans/indiaans. Dat zal niet altijd duidelijk zijn. Iemand die bijvoorbeeld indiaanse ouders en grootouders heeft, kan toch een Spaanse voorouder hebben zonder dat te weten.
- 9** Voorbeelden van overeenkomsten:
- In beide landen is de cultuur beïnvloed doordat ze een kolonie zijn geweest van West-Europese landen.
 - In beide landen leven inheemse volken die een traditionele leefwijze hebben.

Voorbeelden van verschillen:

- Het cultuurlandschap is anders, onder andere doordat het klimaat anders is.
- De taal, de religie en gebruiken verschillen.
- In Maleisië vormt de oorspronkelijke bevolking nog een meerderheid.
- In Mexico heeft een groter deel van de bevolking dezelfde cultuur.

10

11

2 Natuurlijke hulpbronnen

- 1 **a** B.
b Met dammen kan het water dat in natte perioden valt in een reservoir worden opgeslagen, zodat het nog beschikbaar is in de droge perioden.
- 2 **a** In de wereld: zevende. In Latijns-Amerika: eerste.
b D.
- 3 **a** In beide landen is de aardolieproductie tot 2004 gestegen, maar daarna gedaald.
b De welvaart is in beide landen toegenomen. Hierdoor stijgt het aardolieverbruik per persoon (meer mensen hebben bijvoorbeeld een scooter of auto en de mensen hebben meer elektrische apparaten).
- 4 **a** Meer; droger; natter.
b 1 en 2.
- 5 **a** Er is veel ontbossing op Borneo / in Sarawak.
b 1 = juist; 2 = juist.
- 6 **a** 1 Beide landen hebben veel reliëf.
2 Beide landen hebben rivieren waarin dammen aangelegd kunnen worden.
b Voorbeelden van juiste verklaringen:
– Oliepalmresten komen elk jaar beschikbaar en oliepalmen kunnen opnieuw aangeplant worden. Aardolie raakt uiteindelijk op.
– Er zitten minder schadelijke stoffen in oliepalmen dan in aardolie.
- 7 **a** Er ligt een gebergte tussen de rivier en Kuala Lumpur. De enige andere mogelijkheid zou zijn om het water over het gebergte heen te pompen, maar dat kost continu veel energie.
b Voorbeelden van juiste argumenten:
– De dam zet een groot gebied onder water. Dit gaat ten koste van het leefgebied van de Orang Asli.
– In het onder water gezette gebied leefden dieren en planten. Die verdwenen door het stuwmeer.
- 8 Aardolie: voor beide landen een belangrijk deel van de inkomsten, maar in beide landen neemt de productie af.
Water: in Mexico-Stad en in het noorden van het land zijn er tekorten. Deze zullen in de toekomst toenemen. In Maleisië zijn er watertekorten in de grote steden. Vervuiling van water is in beide landen een probleem.
Duurzame energiebronnen: beide landen investeren in duurzame energie om minder afhankelijk te worden van de aardolie. Waterkracht is in beide landen beschikbaar.

3 Economie

- 1 a 2 en 3.
b De koopkracht van de Mexicanen was gestegen. Hierdoor kon Walmart zijn producten gaan verkopen in Mexico.
- 2 a Verdwenen; daalden; goedkoper.
b Voor Amerikaanse bedrijven betekent dat minder transportkosten.
- 3 a In Mexico van ± 2.800 euro naar ± 12.000 euro, dus ruim vier keer. In Maleisië van ± 1.800 euro naar ± 12.500 euro, dus bijna zeven keer.
b Lager. Toelichting: in landen in de semiperiferie zijn de kosten voor het levensonderhoud lager dan in rijke landen. Dat maakt de koopkracht groter.
c Minder. Toelichting: andere landen kunnen inmiddels goedkoper produceren.
- 4 a Beide landen exporteren hoogwaardige producten, zoals elektronica en wetenschappelijke apparatuur. Landen in de periferie exporteren grondstoffen en eenvoudige industrieproducten.
b Mexico: daar zijn landbouw en industrie minder belangrijk en is de dienstensector groter dan in Maleisië.
c In Mexico zijn de inkomensverschillen veel groter dan in Maleisië. Een grote inkomensongelijkheid is een teken van onderontwikkeling. Omdat het bbp per hoofd in beide landen ongeveer gelijk is, kun je op basis hiervan zeggen dat Maleisië meer ontwikkeld is.
- 5 a Door de NAFTA is er vrije handel tussen Mexico en de VS. Het is daardoor goedkoper voor Mexico om naar de VS te exporteren dan naar andere landen.
b I-C, II-A, III-B.
- 6 a Het toelaten van buitenlandse verzekeraars is een teken dat Maleisië economisch verbonden raakt met de rest van de wereld.
b Verzekeringen zijn alleen betaalbaar voor mensen die een zekere welvaart hebben. Als bijna niemand in Maleisië een verzekering kon betalen, zou ING ook geen verzekeringen aanbieden in het land.
- 7 A.
- 8 Maleisië is het meest geglobaliseerd. Het land is minder gericht op de landen in de eigen regio dan Mexico. En het land probeert actief buitenlandse bedrijven te trekken, onder andere met de bouw van een ICT-stad.

4 Bevolking en gezondheid

- 1 **a** Sneller; breder.
b 1 = afnemen; 2 = toenemen; 3 = toenemen.
- 2 **a** C.
b Het sterftecijfer is in deze fase al laag (onder andere door verbeterde gezondheidszorg), maar het geboortecijfer is nog aan het dalen. Er is daardoor een groot geboorteoverschot.
- 3 **a** Het welvaartsverschil tussen beide landen is nog erg groot. Veel Mexicanen emigreren daarom naar de VS, op zoek naar werk en een beter leven.
b Het gaat economisch steeds beter in Mexico. Het is dus steeds minder nodig om te emigreren.
- 4 **a** 2 en 3: alleen deze indicatoren zeggen iets over de gezondheid van de bevolking zelf.
b 1 = juist; 2 = juist.
c De mensen op het platteland leven gezonder. Ze eten gezonder en bewegen meer, omdat ze zelf hun eten moeten verbouwen, vangen of verzamelen.
- 5 – Het rookgedrag verschilt sterk tussen Mexico en Maleisië. Een economische verklaring kan hiervoor niet gegeven worden, want beide landen hebben een even hoge welvaart.
– In beide landen roken vrouwen veel minder dan mannen. In bijvoorbeeld Nederland is dit verschil veel kleiner. Blijkbaar is het in Mexico en vooral Maleisië minder geaccepteerd dat vrouwen roken.
- 6 **a** a = 1.000; b = 7.500; c = 1; d = 1,2; e = toegenomen.
b Nee: uit de tabel blijkt dat de gezondheidssituaties in Mexico en Maleisië nauwelijks van elkaar verschillen. Zo is de levensverwachting in Mexico wel wat hoger, maar is de zuigelingensterfte in Maleisië weer lager. De gezondheidssituatie in beide landen hangt sterk af van de leefwijze van de bevolking, zoals het eet- en rookgedrag.
c 1 Deze is van zeer goede kwaliteit, anders zouden Amerikanen er geen gebruik van maken.
2 Deze is (veel) goedkoper dan in de VS, anders zouden Amerikanen er niet voor naar Mexico reizen.
- 7 **a** In centrumlanden zijn zaken als afvalverzameling en waterzuivering goed geregeld, ook in de plattelandsgebieden. Bovendien is de armoede op het platteland er veel minder groot.
b Doordat het afval rond de huizen en in het water ligt, is er veel meer kans op (infectie)ziekten. Dit vergroot ook de kans om jonger te overlijden.
- 8 **a** Bevolkingsontwikkeling: beide landen zitten in de derde fase van de demografische transitie.
Directe gezondheidsindicatoren: beide landen hebben een hoge levensverwachting, maar hebben ook te maken met welvaartsziekten. Gezondheidszorg: in beide landen is de kwaliteit van de gezondheidszorg goed. En in beide landen is de gezondheidszorg in de dunbevolkte gebieden minder goed ontwikkeld.
b Bevolkingsontwikkeling: in Maleisië groeit de bevolking nog wat harder dan in Mexico.

Directe gezondheidsindicatoren: in Mexico is ernstig overgewicht een veel groter probleem dan in Maleisië. In Maleisië wordt meer gerookt (en vrijwel alleen door mannen).

Gezondheidszorg: Mexico geeft meer geld uit aan gezondheidszorg en heeft meer artsen per 1.000 inwoners.

9 Voorbeeldsamenvatting

Mexico	Maleisië
1 Cultuur	
<p>a. – Indiaanse en Spaanse invloeden. – Spaanse cultuur is dominant.</p> <p>b. – Meerderheid: mesties. – Minderheid: indiaanse cultuur.</p> <p>c. De indianen hebben een achtergestelde positie.</p>	<p>a. Invloeden uit: – China (boeddhisme); – India (hindoeïsme); – islam; – Europa (kolonialisme).</p> <p>b. – Meerderheid: Maleiers. – Inheemse volken: oude tradities.</p> <p>c. De bevolkingsgroepen houden hun eigen identiteit. Er is veel verdraagzaamheid.</p>
2 Natuurlijke hulpbronnen	
<p>a. – Mexico rijk aan aardolie (belangrijkste inkomstenbron). – De productie neemt af. – Toekomst: meer duurzame energiebronnen.</p> <p>b. – Droog klimaat → waterschaarste. – Daarom gebruik van dammen en ondergrondse watervoorraden.</p> <p>c. Veel watervervuiling.</p>	<p>a. – Maleisië: veel aardolie en aardgas. – Voorraad raakt op. – Toekomst: waterkracht en biomassa voor de energievoorziening.</p> <p>b. – Tropisch klimaat → veel water. – Wel een watertekort in de grote steden. – Tunnel om extra water aan te voeren.</p> <p>c. Industrieën lozen afval in het water.</p>

3 Economie	
<p>a. – Sinds de jaren '80 gericht op de wereldeconomie. – NAFTA en maquiladora's → snelle economische groei.</p> <p>b. De dienstensector is de grootste sector.</p> <p>c. – Grote inkomensverschillen. – 50% van de bevolking onder armoedegrens.</p>	<p>a. – Maleisië richt zich al langer op het buitenland. – Maleisië is één van de oprichters ASEAN. – Belastingvoordelen trokken veel buitenlandse bedrijven. – De overheid richt zich op islamitische landen. Jongeren richten zich meer op het westen.</p> <p>b. De dienstensector is minder groot.</p> <p>c. – Grote inkomensverschillen. – Weinig mensen onder de armoedegrens.</p>
4 Bevolking en gezondheid	
<p>a. Mexico zit in de derde fase van het demografische transitie-model: de bevolking groeit snel.</p> <p>b. Er is veel emigratie naar de VS.</p> <p>c. – Levensverwachting: hoog. – Welvaartsziekten: overgewicht en suikerziekte.</p> <p>d. Gezondheidszorg: goede kwaliteit. – In de dunbevolkte gebieden is minder zorg aanwezig. Daar is de zuigelingensterfte hoger. Mexico geeft per inwoner meer uit aan de gezondheidszorg dan Maleisië.</p>	<p>a. Maleisië zit ook in de derde fase van het demografische transitie-model: de bevolking groeit nog wat harder.</p> <p>b. Er is minder emigratie en meer immigratie dan in Mexico.</p> <p>c. – Levensverwachting: hoog. – Mannen roken veel. – Toename hart- en vaatziekten.</p> <p>d. Dunbevolkte gebieden: tekort aan zorg. – inheemse volken → lagere levensverwachting en hogere kindersterfte.</p>